

І С М А Ї Л
КАДАРЕ

БАРАБАНИ
ДОЩУ

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2024

Наприкінці зими, коли посланці султана поїхали, ми зрозуміли, що війна неминуча. Вони вдавалися до всіх засобів тиску, щоб змусити нас стати гвасвалесами, або, як кажуть латиняни, — васалами султана. Після задобрювань і обіцянок долучити нас до управління їхньою величезною імперією вони звинуватили нас у тому, що ми ренегати, куплені франками, інакше кажучи, Європою. Потім, як і слід було чекати, пішли погрози. Ви дуже вірите у мури ваших фортець, — сказали вони нам, — але хай навіть вони й будуть такими, як ви їх собі уявляєте, ми оточимо вас іншим залізним кільцем, кільцем спраги й голоду. Ми зробимо так, що за кожного жнивування та молотьби на токах ви бачитимете засіяне поле на небі, а серп на місяці.

Потім вони поїхали. Упродовж усього березня їхні кур'єри, несучись, мов вітер, возили послання балканським гвасвалесам султана, наказуючи їм або переконати, або відвернутися від нас. Як і слід було очікувати, вони змушені були обрати для себе друге.

Залишившись самі, ми знали, що рано чи пізно вони підуть на нас. Ми зазнали вже безліч нападів наших різних ворогів, але очікування найпотужнішої армії світу було зовсім іншим. Усі ми були в збудженому стані, але можна уявити собі турботи нашого князя Георгія Кастріоті. Фортеці всередині країни, так само, як і в прибережних зонах, отримали наказ привести в належний стан їхні вежі й, головню, подбати про зброю та харчі. Ми не знали ще, з якого боку вони йтимуть, але вже на початку червня надійшла звістка, що вони вирушили старим шляхом Егнатія, або, інакше кажучи, рушили в нашому напрямі.

За тиждень нашій фортеці випала доля першої статі на шляху їхнього нападу, і з великої церкви Шкодри принесли ікону Богородиці, ту, що за сто років до цього дала захисникам Дурреса сили відбити норманів. Після великої молитви Непорочній Діві нам стало спокійніше, й ми почувалися сильнішими.

Їхнє військо просувалося вперед повільно. У середині червня воно перейшло наш кордон. Два дні по тому Георгій Кастріоті разом із графом Мусакою востаннє прибув інспектувати фортецю і підбадьорити нас. Віддавши настанови, він виїхав із фортеці у неділю після обіду разом зі своїм ескортом, а також із жінками й дітьми своїх офіцерів, щоб перевезти їх у безпечне місце в горах.

Ми мовчки проводжали їх якусь частину шляху. Потім, сердечно попрощавшись із ними, повернулися у фортецю. З висоти наших веж ми стежили за ними, поки вони дійшли на плато Хреста, потім побачили їх уже на Недоброму Підйомі, а звідти вони увійшли в Ущелину Вітру й зникли в ній. Тоді ми заперли тяжкі ворота, й цитадель постала перед нами німою, бо не було вже чути в ній голосів наших хлопчиків. Ми опустили також ворота другої лінії, розташовані позаду, й нас оповила тиша.

Уранці 18 червня, на світанку, ми почули дзвін. Вартовий Східної вежі повідомив, що вдалині з'явилася жовтувата хмара. То була курява від їхніх коней.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Перші турецькі війська з'явилися під мурами цитаделі 18 червня. Цього дня вони влаштовували свій табір. На вечір армія ще не була повністю зібрана. Постійно надходили все нові й нові підрозділи. Товстий шар порошу вкривав людей, щити, прапори й барабани, коней і вози, верблюдів, навантажених бронзою, і все приладдя. Щойно команди діставалися долини й підніжжя фортеці, офіцери спеціального батальйону вказували кожній із них місце стоянки, і за наказами своїх командирів

стомлені люди бралися одразу встановлювати намети й падали в них напівмертві від втоми.

Головнокомандувач Угурлу Турсун-паша самотньо стояв перед своїм рожевим шатром. Він дивився на присмеркове небо. Тепер величезний табір, наповнений клацанням підков і тисячами інших звуків, з довгими рядами наметів нагадував йому гігантського спрута, який витягував одне щупальце за іншим, і повільно, але повністю охоплював фортецю. Найближчі намети стояли менше ніж за сто кроків від мурів, а найдальші губилися на горизонті. Помічники паші наполягали, щоб його шатро було встановлене не менше ніж за тисячу кроків від мурів. Але він не хотів бути так далеко від них. За декілька років до того, коли він був молодший і в меншому званні, він часто ночував менше, ніж за п'ятдесят кроків від мурів, майже біля їхнього підніжжя. Але з часом, у війнах і облогах, підвищуючись у званні, він змінив і колір свого шатра, і відстань, яка відділяла його від мурів. Тепер шатро встановили на відстані, трішки більшій за половину того, що радили йому помічники, тобто за шістсот кроків. До тисячі ще було далеко... Паша зітхнув. Таке з ним часто траплялося, коли він облаштовувався на якийсь час перед фортецею, яку треба було взяти. Це було в нього наче рефлекс від першого, найглибшого, враження, доки він не звик до нього певною мірою, як до жінки. Щоразу відчуття навколишньої тривоги ось так находило на нього й закінчувалося іншим зітханням, але вже з полегшенням, коли він кидав останній погляд на завойовану фортецю, яка стояла перед ним, схожа на почорнілу вдовицю, вкрай змарніла, й чекала наказу про відбудову чи знесення.

Цього разу цитадель перед ним, як і більшість християнських фортець, була похмурою. Щось незвичне, навіть зловісне, було у формі й розташуванні її веж. Це він відчув ще два місяці тому, коли фахівці, котрі вели підготовчі роботи, подали йому план споруди. Він неодноразово розгортав його в себе на колінах, годинами, після вечері, коли в його великій оселі в Бурсі всі вже спали. Він знав напам'ять усі деталі фортеці, але тепер, коли бачив її на власні очі, відчував тривогу.

Він пошукав поглядом хрест на верхівці церкви цитаделі. Потім грізну корогву, чорного двоголового птаха, чию форму він радше вгадав, ніж розгледів. Круча під Східною вежею, пустир перед закритою внутрішньою галереєю, вежі з їхніми зубцями й бійницями, всі інші картини перед ним дедалі темнішали. Він іще раз підвів очі, щоб знову розгледіти хрест, з якого спускався на нього видимий зловісний промінь.

Місяць іще не зійшов. У нього в голові майнула думка: дивно, — казав він собі, — що християни, побачивши, як іслам привласнив місяць, не подумали взяти собі знак сонця, а віддали перевагу такому грубому знаряддю тортур, як хрест. Вочевидь, не були вони такі розумні, як казали, навіть якщо були ще дурніші в ті часи, коли вірили в багатьох богів.

Небо чорніло. Якщо все вирішується нагорі, то чому Аллах піддає їх таким випробуванням, дозволяє так проливати кров одні одних? Одному таборові він дав мури й залізні ворота, щоб захищатися, другому — драбини й мотузки, щоб спробувати вибратися на них, а він стоятиме тут і дивитиметься збоку на цю бійню.

Але він не збирався повставати проти долі й переніс погляд на табір. Темрява окутувала долину, й пелена білих наметів ніби плавала над землею, як густий туман. Він бачив розміщені за планом різні складові свого війська; зі свого місця він міг розгледіти білосніжні прапори яничарів і мідний котел, підвішений ними на високій жердині. Кіннотники акинджі вели напувати коней до річки. Далі тягнулися намети азапів; за ними — намети ешкенджів, ще далі за ними — намети далкилитчів, серденгестлерів, мусселемів, більш елегантні намети сіпахів. Стояли загони курдів, персів, татар, кавказців, калмиків, а ще далі, там, де око командувача вже більше нічого не розрізняло, — мала бути пістрява маса нерегулярних військ волонтерів, точної кількості яких не знав майже ніхто. Поступово все приходило до ладу. Більша частина війська вже спала. Чути було лише шум солдатів з обозу, які розвантажували верблюдов. На землі громадилися ящики з бронзовими монетами, котлами, незліченні мішки, набиті харчами, бурдюки з олією

й медом, великі тюки з усіляким спорядженням, залізні тарани, палі, вили, плетені мотузки з гаками, булави, точильні камені, мішки сірки, купа металевих знарядь.

На цей час військо було занурене в п'ятьму, але вже на світанку, більш переливчате, ніж персидський килим, воно розгорнеться з усіх боків. Справжнє багатство плюмажів, наметів, грив, білих і синіх знамен, півмісяців, сотні мідних, срібних, шовкових півмісяців, що впадуть на землю наче вві сні. І серед цього розмаїття барв цитадель виглядатиме ще чорнішою, зі своїм знаряддям тортур: хрестом над нею. А він прибув з краю світу, щоб повалити цей знак.

У дедалі глибшій тиші ще дужче було чути, як копають сапери. Він знав, що багато його офіцерів лаються крізь зуби й сподіваються, що він, сам уже майже падаючи з ніг від сну, накаже припинити копати канали. Він стиснув зуби, як і того дня, коли в розпал військової ради вперше заговорив про відхожі місця; перш ніж бути масою в русі, знаменами, пролітою кров'ю, перемогою чи поразкою, військо було океаном сечі. Роззявивши рота, всі слухали, як він казав, що дуже часто ослаблення війська починається не на полі битви, але з маленьких деталей, про важливість яких не підозрюють, про які не думають, як, наприклад, сморід і бруд. Він бачив подумки, як канавки наближаються до річки, й та прокинеться вранці вся поживтіла... Власне, саме з цього починається війна, а не так, як собі уявляють столичні дами.

Його мало не розібрав сміх від згадки про них, але, хай, як дивно, він відчув певну тугу. Це вперше він відкрив у собі подібний настрій. Він струснув головою, наче сміючись із самого себе. Так, йому справді було тужно, але більш, ніж за дамами Бурси, це почуття линуло на всю його далеку Анатолію. Дорогою весь час згадував її мирні й безтурботні простори. Він особливо думав про них, коли військо зайшло в край шкіпетарів* і він уперше побачив грізні гірські вершини. Це сталося пізно вранці. Він дрімав на своєму коні, й раптом з усіх

---

* Край албанців — прим. пер.

боків до нього почало долітати слово *гори, гори*, й вимовлялося воно якось незвично, ніби з острахом. Його офіцери повертали голови праворуч і ліворуч, щоб краще бачити. Він теж довго дивився на гори. Таких іще ніколи не бачив. Вони нагадували тяжке видіння, яке гнітить, а пробудження ніяк не надходить, щоб звільнити від нього. Земля і небо наче розлючено поривалися вгору, всупереч усім законам природи. Аллах був, мабуть, дуже сердитий, коли створював цей край, — подумав він, — і вже всоте запитав себе, завдяки чийй підказці — його друзів чи ворогів — випало йому командування цим походом. Їдучи, він помітив, що більшість його офіцерів знервовано дивляться на ці гори. Вони дедалі більше говорили про рівнину, сподіваючись, що та якомога швидше відкриється перед ними. Військо просувалося повільно, тягнучи тепер із собою, окрім зброї та спорядження, важку тіль гір. Найгірше було те, що він не міг звільнитися від цього відчуття. Єдине, що залишалося, — це викликати до себе літописця походу й поцікавитися, як він думає описати ці вершини. Тремтячи від страху, літописець виклав довгу низку визначень, які лякали. Але вони не сподобалися паші, й він наказав подумати ще. На ранок історик із червоними від безсонної ночі очима прочитав йому свій новий опис. То були, — казав він, — високі гори, котрих не могли облетіти навіть ворони; тільки диявол міг видертися на них, та й то на превелику силу, й навіть курям треба було підковувати свої кігті, щоб бігати по них.

Паші ці картини подобалися. Тепер, коли військо зупинилося й настала ніч, він спробував пригадати ті фрази, але був уже втомлений, і його голова потребувала відпочинку. Цей похід став найдовшим, найвиснажливішим за його солдатське життя. Древній шлях, місцями непрохідний, з дивною назвою Егнатія, який походить із римських часів, і який його інженерні війська поспіхом полагодили, — здавалося, ніколи не мав закінчитися. Інколи, в найтісніших проходах, військо змушене було чекати, доки сапери прокладуть обхідну дорогу. Потім шлях знову ставав зручним, як напередодні, і його військо, як два, чотири чи сім днів до того, продовжувало свій повільний рух у пилюці.

І зараз, коли все закінчилося, йому здавалося, що ця густа сіра полуда все ще неприємно затуманювала його пам'ять.

Позаду нього заіржали коні. Закрита карета, в якій їхали четверо жінок з його гарему, все ще була біля намету.

Перед від'їздом він декілька разів замислювався, чи брати з собою жінок. Деякі з його друзів не радили йому цього: адже добре відомо, — стверджували вони, — що жінки на війні приносять біду. Інші, навпаки, — захочували його, якщо, мовляв, він бажає менше нервувати й спокійно спати (якщо, звичайно, на війні може бути в когось спокійний сон). Зазвичай паші не брали з собою жінок. Але цього разу йшлося про похід у дуже далеку країну, де, за всіма передбаченнями, облога могла тривати дуже довго. Утім, не це було головною причиною, бо в усіх військових походах, хоч якими тривалими й далекими вони були, завжди брали полонянок, і ті, ким солдати володіли, були більш бажаними, ніж будь-яка з жінок гарему. Однак друзі попереджали його, що в тій країні, куди він вирушає, буде важко здобувати жінок. Жінки там були дуже гарні, й, за словами поета, який брав участь у першому поході до цих країв, — вони були й чисті, але, на жаль, так само невловимі, як сон. Часто, аби не потрапити до ворогів, які намагалися захопити їх, вони кидалися зі скелі в прірву. То вигадки поетів, — зауважували перші, але його найближчі друзі заперечливо хитали головами. Зрештою, коли настав час іти в похід, великий візир помітив віз із заготованими віконцями, й запитав його, навіщо везе жінок у край, що славиться красою власних. Уникаючи підступних очей візира, він відповів, що не бажає вимагати полонянок, яких його мужні солдати захоплюють ціною своїх сил і крові.

Дорогою він жодного разу не згадував про своїх жінок. А зараз вони, втомившись від довгого переїзду, вже мали спати в своєму бузковому наметі.

Він почув спершу, як стукотять краплі по полотну шатра, а потім відчув їх і на собі. Невдовзі зсередини табору долинув знайомий звук барабанів дощу. Слухаючи цей безрадісний дріб, такий відмінний від бою великих барабанів чи звуку військових сурм, він уявляв, як зараз розбиті втомою солдати проклинають

ЗМІСТ

Розділ перший	4
Розділ другий	16
Розділ третій	32
Розділ четвертий	50
Розділ п'ятий	70
Розділ шостий	88
Центральний розділ	104
Розділ восьмий	138
Розділ дев'ятий	150
Розділ десятий	167
Розділ одинадцятий	182
Розділ дванадцятий	194
Розділ тринадцятий	211
Розділ чотирнадцятий	230
Заключний розділ	248